

Dr. sci. Fahira Alić

Predstavljanje *Izabranih djela* *Alije Isakovića*

*Nacije imaju svoje velike ljude samo sebi uprkos.
Veliki čovjek je, dakle, pobunjenik nad čitavom svojom nacijom.*

Charles Baudelaire

Sažetak

Alija Isaković bio je pripovjedač, putopisac, romanopisac, esejist, dramski i radiodramski pisac, televizijski scenarist, leksikograf i historičar jezika, antologičar, aforističar, urednik mnogih izdanja drugih autora. Izuzetna lišnost koja je obogatila i obilježila bosanskohercegovačku kulturu druge polovine 20 stoljeća. Njegovo stvaralaštvo je trajalo skoro šest decenija.

Dana 29. maja 2025. godine, u organizaciji Bošnjačke zajednice kulture Preporod, Brčko distrikt Bosne i Hercegovine i Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, predstavljena su Izabrana djela Alije Isakovića. Promociju je pratila i izložba grafičkih listova akademika Mehmeda Akšamije iz ciklusa Omaž Aliji Isakoviću.

Ove godine se navršilo 93 godine od rođenja književnika Alije Isakovića, 53 godine od pojave prvog izdanja Isakovićeva Biserja, prvog panoramskog antologijskog izbora iz bošnjačke književne tradicije, potom 33 godine od objavljivanja njegova Rječnika karakteristične leksike bosanskog jezika.

Dana 14. marta 2025. godine je četvrt stoljeća otkako je Isaković otišao sa Ovog svijeta.

Alija Isaković je bosanskohercegovački pisac, ali smatram da je jezik na kojem pisac ostvaruje svoje književno i ukupno spisateljsko djelo piščeva primarna autorska pripadnost, sve druge pripadnost povezane s autorom imaju sekundarni značaj.

Tako je Alija Isaković, prije svega bosanski pisac, pisac na svom maternjem jeziku, a tek onda bošnjački i bosanskohercegovački, kao što je dodatno i južnoslavenski i srednjoevropski i pisac 20. stoljeća, moderni pisac.

Bio je prvi predsjednik Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca. Pored izvornih književnih djela, ostvario se i kao odgovorni antologičar i publicist. Poštujući Isakovićev doprinos, između ostalog i afirmiranju svijesti o bosanskom jeziku, Istitut za jezik Univeziteta u Sarajevu organizirao je 2017. godine Naučnu konferenciju u povodu dvadeset godina od Isakovićeve smrti.

Pojava Isakaovićeve Biserja 1972. godine, prvog panoramskog – antologijskog pregleda bošnjačke književne tradicije pripomoglo je u ondašnjim društvenopolitičkim uvjetovanostima, znatno zdravijoj i normalnoj percepciji književnosti koja se oblikovala u usmenoj bosanskoj muslimanskoj tradiciji, te književnosti stvaranoj od vremena osmanskog gazdovanja Bosnom pa do književnih ostvarenja u 20 stoljeću. Isaković je bio od onih koji je sve vrijeme svog života inicirao, bodrio, uređivao, promovirao zaboravljena književna imena.

Sudbina je htjela da Isaković ne doživi drugo, prošireno izdanje Biserja. Djelo se, uz prigodne ilustracije Safeta Zeca, pojavilo koji mjesec kasnije, nakon Isakovićeve smrti.

Sam Alija Isaković kaže da ono što je u njegovom životu bilo važno pretočilo se ponegdje u poneku priču, dramu ili putopis. Ali to više nije bio on, nego neko njemu sličan. On je valjda onaj koji u slovima pokušava da se sjeti nekog davnog sebe nego li laž i lavež godina zgusne sjećanja. Jer svemu je suđeno da se jednom desi.

Izuzetna ličnost koja je obogatila i obilježila bosanskohercegovačku kulturu druge polovine 20 stoljeća. Njegovo stvaralaštvo je trajalo skoro šest decenija, njegova ljubav je bila široka i višeslojna, obuhvatala je jezgro bošnjačke i bosanskohercegovačke duhovnosti što je u konačnici i bila suština njegovog bića – nesebična ljubav prema Bosni. Samo se tako može objasniti njegova ljubav prema stvaranju, koje bi u nekim drugim prilikama radili timovi stručnjaka specijaliziranih za različite aspekte kulturno-historijskog naslijeđa.

Dvadeset pet godina nakon Iskovićeve smrti treba istaći da je za svakog pisca najvažnije da bude čitano i primjereno valorizirano njegovo književno djelo. Pisci su najvjerniji čuvari maternjeg jezika i jezičke tradicije svake društvene zajednice, onda se i na primjeru književnih ostvarenja, Alije Isakovića (priče, romani, drame, eseji, proza za djecu) možemo najdirektnije uvjeriti koliko je to tako. Književnici i postoje da bi, prije svega, bili čitani, uvažavajući činjenocu da svaka generacija ima svoje čitanje i razumijevanje određenog književnog djela, a tek onda da se u različitim godišnjicama i drugim prigodama govori i piše o njihovim osobnim životima i dostignutim književnoumjetničkim općedruštvenim ostvarenjima i uspjesima.

Sam Isaković je govorio: „*Naš jezik je naš moral, i ne treba osobit trud da bismo objasnili pojam bosanski jezik. Bosanski jezik nije nastao ni u okrilju srpskog ni hrvatskog jezika, nije njihova izvedenica, već jedna od objektivnih naporednosti.*“¹ Vrijeme je da se pristup bosanskom jeziku promijeni i da se te promjene primjene u obrazovanju, u kulturnom i javnom životu i to je u najtežim vremenima radio Alija Isaković.

Koliko je Alija Isaković želio da postigne na svim poljima sada vidimo iz ovih Sabranih djela. Onu svijest koju je budio u nama sada je ostvarena. On ne samo da piše i radi već i analizira, proziva i propituje druge. Govorio je o vrijednostima Edhema Mulabdića, Čatića, Muradbegovića, Sarajlića, Bašagića, pa kaže ono što je postigao Čatić u poeziji to su Humo i Muradbegović u drami i prozi. Nema esejiste do pojave Midhata Begića i Skendera Kulenovića. Prvu knjigu imenovanu esejima objavio je Skender Kulenović 1963. premda je Begić već imao knjigu eseja *Raskršća* 1957. isključivo o nebošnjačkim piscima. Skender je već bio izvanredan pjesnik, dobar prozaista i zanimljiv dramatičar. Safet-beg Bašagić u svojoj disertaciji *Bošnjaci i Hercegovci u Islamskoj književnosti* je rekao:

*„Jedan narod može izgubiti moć i gospodstvo, slava njegova oružja može isplivati, bajrak pod kojim je vojevao može postati plijenom neprijatelja, njegova prava i pravice mogu se pretvoriti u mrtva slova – kratko rečeno, jedan narod može doživjeti pravi politički, socijalni i ekonomski fijasko u svojoj postojbini. Sve je to privremeno, sve može biti od danas do sutra. Ali ipak imade nešto što nije prolazno, što ne može ni puki slučaj ni najljući neprijatelj uništiti, a to su umotvorine koje mi zovemo literaturom. U tom carstvu ni sila, ni slučaj, ni zub vremena ne može pomračiti umne stečevine naroda koji je privrijedio kad je pobijedio varvarstvo i neznanje. Taj trijumf ostaje na vijeke jer je on amanet budućim naraštajima i vremenima.“*²

Ovo što je istakao Bašagić, možemo danas reći da je nastavio Alija Isaković, posebno ako uzmemo u obzir da je Alija Isaković svoj prvi *Rječnik karakteristične leksike* promovirao 10. marta 1993. godine u Kamernom teatru 55 tokom barbarske opsade Sarajeva. Možemo reći da svaki pisac ima svoje tegobno vrijeme koje nadživi zajedno sa čitaocima.

Ovo je ratno izdanje. Posljednje korekture rađene su uz zvuke granata i bukvalno uz svaku pročitano riječ po jedna eksplozija u mozgu – postojala je mogućnost da se sve uništi, da izgori original i propadne njegov dugogodišnji trud.

¹ Isaković Alija, *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, Slovo o bosanskome jeziku, Bošnjački institut, Sarajevo, 2024., str. 9.

² Isaković Alija, *Neminovnost*, Riječ o Biserju, Bošnjački institut, Sarajevo 2024. god. str. 59-60.

Rječnik je Alija Isaković radio tačno 10 godina, od 1981. god. do kraja 1991. godine. „To moje nastojanje nije u neposrednoj vezi s ratnim zbivanjima, ali je finalizirano u pravo vrijeme, jer ono što je napisano ostaje.“ To je bio i Isakovićev prolog zajedničkom jezičkom razumijevanju i uvažavanju. Puni naziv *Rječnika* je zapravo *karakteristična leksika u bosanskom jeziku*, rađeno je na uzorima stotinu pedeset knjiga od 1550. godine do 1985. Tih 26 000 uzoraka jasno govori o tradicijskom odnosu i odnosu prema tzv. varijantama, zapadnoj i istočnoj. Svaki uzorak je potkrijepljen navođenjem izvora, često citatom. Osnovna je karakteristika upotreba glasa *h* u domaćim riječima i turcizmima, a ne turcizmi kao takvi. Ovdje su ispisani uzorci jezika kojim su pisali naši bosanski šukundjedovi, naši pradjedovi, naši djedovi i očevi. I mi.³

Iz uvrštene građe (151 djelo iz raznih oblasti) ekscerpirani su i svi, danas, neknjiževni oblici, npr. ikavizmi, kao dio ukupne leksičke slike.

Leksika je predstavljena u vertikalnom slijedu da bi se uočio njen kontinuitet, zapravo njena životnost, te da bi se uočilo vještačko narušavanje tog kontinuiteta, kada i koliko.

Najzad bilo je potrebno dati manje poznate i nepoznate riječi iz narodnog govora muslimanskih sredina, osobito iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka.

Svi ekscerpirani uzorci (24 000) uzeti su u desetogodišnjem razdoblju, uneseni su u *Rječnik*, bez obzira na to da li su oni u konačnome bili prijeko potrebni.

U svim slučajevima kada je bilo nužno i kada je bilo mogućnosti, data je prednost riječima i oblicima koji su primarniji ili onima kojima dajem prednost.

Rječnik ima 13 675 riječi, odrednica, tumačenje odrednica svedeno je na najmanju moguću mjeru i najčešće navedeno je značenje koje proističe iz upotrijebljene literature. Znatan dio riječi objašnjen je samo primjerima iz teksta i sinonimima.

U jednom tekstu o našem jeziku – Ljubica Ostojić piše o Isakovićevom Rječniku:

„Ako se podsjetimo da je u jeziku prisutan stalni kontinuitet koji je duboko u njegovoj prirodi, tiho i dubinsko razviće, da prošlost poput rijeke ponornice protiče kroz svaku riječ, da se jezik ne može nasilno mjenjati i nad njim se ne može trajno, vještački intervenirati i činiti nasilje u nedogled, onda je jasno da ovaj Rječnik nudi izvorište nepatvorene jezičke prošlosti za budućnost istinskog i našeg jezika. Sadašnjost je zanijemila pred valstitom društvenom stvarnošću, jer naprosto, postojeći jezik nedostatan je da izgovori.“⁴

³ Isaković Alija, *Antologija zla*, Riječ o Bošnjačkom saboru, Bošnjački institut, Sarajevo 2024. str. 414.

⁴ Isaković Alija, *Bibliografija*, Bošnjalki institut, Sarajevo, 2024.

Na promociji Rječnika istaknuto je da će Rječnik koristiti svima koji nastoje njegovati i bogatiti svoj jezički izraz. On je doborodošla dopuna postojećim rječnicima, kako historijskim, tako i savremenim. Poslužit će kao osnovica od koje će se kasnije lakše pronaći put do savršenog, potpunog rječnika bosanskog jezika.

I vjerujem da jeste poslužio Isakovićev rječnik i za Institutov rječnik bosanskog jezika i Rječnik Senahida Halilovića i Rječnik Dževada Jahića.

Rječnikom je Alija Isaković htio i uspio ispraviti pedesetogodišnju nepravdu učinenu brojim generacijama koje su odgajane u unitarističkoj koncepciji zajedničkog standardnog jezika (srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog), odgajane u suprotnosti s majčinskim jezikom, njegovom toplinom, mehkoćom i prefinjenošću. *Rječnik* je prvi pokušaj da se to ispravi. Ovo je najmoralniji postupak u najtežim vremenima koji je donio smiraj i utočište.

Kolika je bila želja za prosperitetom i promjenom Isaković navodi riječi Mehmeda Šakira Kurtćehajića, prvog bošnjačkog novinara. U „Sarajevskom cvjetniku“ 1869. godine Kurtćehajić kliče: „*O učenjaci domovine, hodite, pokažite se s dragim kamenjem vašeg znanja i prosvijetlite oči, umove vašeg naroda, ne stojte nego pišite, šta god znate da će narodu i zemlji od koristi biti.*“⁵

„Ljepotom pisane riječi valja učiniti novi korak zajedničkom dobru i s tuđih jezika prevodimo da bismo se bolje upoznali, razumjeli i voljeli, a svako djelo koje govori našom riječju govori izravno našem srcu.“ (Mehmed Hevai – Uskufi (1601-1651)

*Zlo je činiti lasno,
al je mućno načiniti jasno.⁶*

...

Drugi Isakovićev izvor produktivnosti bila je njegova sposobnost da višestoljetno bošnjačko kulturno stvaralaštvo i etnogenezu Bošnjaka oživi u savremenom kontekstu. Time je veoma hrabro objelodanio književne, sociološke, antropološke, lingvističke, historijske i političke aspekte tradicije i identiteta. Time ne samo da ih je zaštitio nego je uporedo omogućio da budu valorizirani u savremenom naučnom i akademskom diskursu. Primjeri njegovog rada su njegova kompletna priređivačka djela *Biserje*, *Hodoljublja*, *Hasanagnica*, *O nacionaliziranju Muslimana*.

Može se već sada s pravom reći da je umjetnički i književnohistorijski rad Alije Isakovića golem doprinos bosanskohercegovačkoj književnosti i nauci. Djela koja

⁵ Isaković Alija, *Neminovnost*, Knjiga 5, Bošnjački institut, Sarajevo, 2024., str: 104

⁶ Isaković Alija, *Biserje*, Knjiga 8, Bošnjački institut, 2024., str. 16.

je on objavio obuhvataju vrlo raznorodna područja istraživanja. Ne samo u romanu, noveli, radio i TV drami, putopisu već i povjesnoknjiževnoj domeni, ispoljio se stvaralački duh ovog izuzetnog pisca i kulturnog uposlenika.

Gotovo kroz sav njegov književnoumjetnički rad provlači se težnja da u ovoj našoj svakodnevnicu bude ne samo tematski već i izražajno – estetski na razini aktualnog životnog trenutka.

Završit ću njegovim riječima koje su ujedno poruka skupa: „*Velike ličnosti su kao visoka stabla u šumi, oni su nezamjenjiva duhovna vertikala, težnja ka nemogućem. Ukupna kolektivna klima je osiromašena bez njih. Velike ličnosti mogu da sve pomalo ozare emanirajući moć, značaj i šarm. Valja voljeti i vjerovati. Bitno je nastojati: Činiti korak dalje, koračajući srazmjerno svojoj veličini.*“⁷

Izvori

- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 1, SUNCE O DESNO RAME, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 2, TAJ ČOVJEK, Jednom, Lijeve priče, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 3, POBUNA MATERIJE, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo,
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 4, DRAME, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 5, NEMINOVNOST, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 6, ANTOLOGIJA ZLA, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 7, RJEČNIK KARAKTERISTIČNE LEKSIKE U BOSANSKOME JEZIKU, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 8, BISERJE, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 9, HASANAGINICA, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, Knjiga 10, O ‘‘NACIONALIZIRANJU’’ MUSLIMANA, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića Sarajevo, 2024.
- Izabrana djela Alije Isakovića*, BIBLIOGRAFIJA, Knjiga 11, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.

⁷ Isaković Alija, *Izabrana djela Alije Isakovića*, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2024.

Literatura

- Babić, S. (1991): *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, HAZU, Zagreb.
- Halilović, S. (1996): *Pravopis bosanskog jezika*, Preporod, Sarajevo.
- Brabec, I. Hraste, M., Živković, S., (1966): *Gramatika hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Halilović, S., Ilić, T., Šehović, A. (2009): *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Knjiga I, Slavistički komitet, Sarajevo.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999): *Lingvistička stilistika*, Sarajevo.
- Katičić, R. (1992): *Novi jezikoslovni ogledi*, drugo, dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Radovanović, M. (1986): *Sociolingvistika*, Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik, Novi Sad.
- Rosandić, D., Silić, J. (1979): *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskog književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sabljak, T. (1981): *Šatra – rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb, predgovor.
- Saračević, N., (2003): *Rječnik sarajevskog žargona*, drugo izdanje, Vrijeme, Zenica.
- Simeon, R. (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvistički naziva*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Silić, J., Pranjković, I. (2007): *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb.
- Silić, J. (2006): *Funkcionalni stilovi hrvatskog jezika*, Disput, Zagreb.
- Smailović, I. (1973): *O izgovoru i transkripciji orijentalnih riječi i imena*, u Jezik, god. XX, Zagreb.
- Skok, P. (1971): *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Stvanović, M. (1975): *Savremeni srpskohrvatski jezik* Stvanović, M. (1975): *Savremeni srpskohrvatski jezik I i II*, Treće izdanje, Naučna knjiga, Beograd.
- Šimunović, P. (2009): *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Skaljčić, A. (1973): *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, Treće izdanje, Svjetlost, Sarajevo.
- Šurmin, Đ. (1985): *Osobine današnjeg sarajevskog govora*, Rad, JAZU 121, Zagreb.
- Šiljak-Jesenković, A. (2003): *Nad turskim i bosanskim frazionom*, Orijentalni institut, Sarajevo.